

Вера ВЕСКОВИЌ - ВАНГЕЛИ

**УЧЕСТВОТО НА ЖЕНАТА ОД ГОСТИВАР И ГОСТИВАРСКО
ВО НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈНА НА МАКЕДОНИЈА
(1941—1945)**

За учеството на жената од Гостивар и Гостиварско во Народноослободителното движење (НОД) и нејзината улога како политички чинител во заднината на Народноослободителната војна (НОВ), поопширно пишувавме во статијата под наслов „Жената од Гостивар и Гостиварско како политички фактор во Народноослободителното движење во Македонија (1941—1945)“ објавена во сп. „Историја“ бр. 1-4/1991.

Во оваа прилика подетално ќе се осврнеме на учеството на жената од гостиварските села воопшто, на учеството на жената како борец во партизанските одреди во единиците на Народноослободителната војска и во масовно-општествените организации, како што е на пример Антифашистичкиот фронт на жените и нивните акции во текот на војната и непосредно по ослободувањето на земјата, во т.н. период на обновата и изградбата. Со посебно внимание обработен е теророт на италијанскиот окупатор и балистите, како и на Гестапо.

**Учеството на жената од гостиварските села во
Народноослободителната војна**

Да се пишува за учеството на жената од гостиварските села во НОВ е посебна тема и бара дополнителни студиозни теренски истражувања, бидејќи по ослободувањето на земјата, жените од село, со безначаен исклучок, не го беа афирмирале своето учество во НОВ и во најголем случај останаа анонимни борци на Револуцијата. Меѓутоа, ако се има предвид, дека гостиварските, а особено мавровските села се познати како печалбарски, тогаш претпоставката дека не им биле туѓи, ниту пак непознати идеите на напредното работничко движење и КПЈ е наполно оправдана, што се потврдува и од фактот на преземени одредени активности во таа насока. Така на пример

во 1939 година во мавровските села е формирана партиска организација, односно партиски ќелии; во 1940 година во Маврови Анови напредните младинци го формираат Скијачкиот клуб; во с. Битуше пред војната е формирано работничкото културно-уметничко друштво „Абрашевиќ“, како и богата библиотека; во Галичник е евидентна забележителна активност на напредните сили итн. Создадените предуслови во предвоениот период овозможиле брзо организирање на напредните сили во НОД. Во подемот на востанието и во пружањето отпор на италијанскиот, а од септември 1943 година и на германскиот окупатор, како и на балистите, зависно од делувањето на партиската организација во одреден регион, жената соодветно учествува во НОД. Нејзината улога е незаменлива во пружањето илегални засолништа, во одржувањето на врските, во подготвувањето храна и во изработката на топла облека. Всушност, жената на село најчесто е верен соработник на својот сопруг или на своите деца.

Ограничена од просторот и со резултатите од досегашните истражувања, ќе се обидам да направам преглед на учеството на жената од гостиварските села во НОД. Во прегледот ќе бидат застапени само оние села за кои, до овој момент, дојдов до податоци, со надеж дека ќе предизвикаат интерес за нивно дополнување. За поголема прегледност селата ќе бидат прикажани одделно и по азбучен ред.

Беличица. Постоенето на партиската организација од 1941 година во селото ѝ овозможило на жената да се вклучи во сите акции на НОД што се организирани на овој терен. Така домот на Калина и Томо... служел за врска, а во април 1943 година од женската воспитна група формирана е партиска ќелија. Членови на ќелијата се: Софија Дамјановска, Параскева Игнатовска, Калина Јовановска, а секретар Даринка Бројковска. Тие имаат задача да работат на организирањето на жените и по народна помош, да негуваат ранети и болни борци, како што е на пр. случајот со Денко Дамјановски, борец од ПО „Кораб“.

Според податоците од истражувањата, во НОД учествувале: Богучевска Анестија, жртва на варварскиот терор кога на 19 септември 1944 година Беличица е запалена од балистите, а таа убиена; потоа Брајковска Параскева, Брајковска Доца — воденицата на семејството е претворена во база за илегалци, но и за членовите на Обласниот комитет на КПМ; Брајковска Евгенија, Брајковска Тренда, Брајковска Кара, Брајковска Селвија, Дамјановска Гафија, Јовановска Алтана, која работи заедно со ќерка си Калина, убиена од балистите при палењето на селото; Стојановска Марта, Христова Румена, пионерката Брајковска Нада и др.

Битуше. Учеството на жените во НОД датира од 1942 година, евидентно скоро во сите активности на партиската организација. Меѓу нив се: Апостоловска Љубица, Божиновска Гурѓа,

Гороска Кала, Илоска - Аврамовска Бојана, Инадеска Софија, Исајаноска Јорда, Наумоска Свезда, Негријеска - Ефтимова Дилба, Павлеска Драгана, Павлеска Селвија и др.

Балиндол. Забележена е само активноста на скоевката Рада; а во

Врбен, во домот на Брајковска Милица, доаѓаат борци и курири;

Вруток. Во 1943 година формирана е женска воспитна група, раководена од Стојан Јаневски. Членки на групата се: Трпана Аврамовска, Анча Михајловска и Рада Тодоровска. Кон крајот на 1943 година Илка Василеска - Присаѓанка, член на првиот областен комитет* формира одбор на АФЖ, чии членки се: Санда Алексовска, Креса Димитровска, Даница Поцовска. Во НОД од 1943 година учествуваат: Аврамовска Вера, Атанасова Китана Убавка, Трпевска Нада, а од 1944 и Андоновска Крајова Магда.

Галичник. Трпана Пакоска заедно со својот сопруг е познат учесник во заднината на НОВ, а од 1943 година и член на КПМ со задача да работи на опфаќањето на жените и женската младина во НОД. Во есента 1943 година се формира и женска младинска воспитна група, во состав: Јурукова Коца, Камилова Ратка, Пендаровска Елена, Шулевска Љубица и секретар Томовска Кумрија. Во ноември истата година формирани се три женски просветни групи чии членки се: Бундалевска Цвета, Јурукова Магда, Пендаровска Мирка, Чаловска Савка и Томовска Олга секретар, потоа: Јанкулоска Блажица, Контевска Костадинка, Пендаровска Петреица, Томовска Пејчиница и најверојатно третата воспитна група во состав: Брезовска Исовица, Бундовска Арсена, Тодоровска Мара и Черепналкова Ружа. Меѓу учесничките се сретнуваат: Ациевска Гапевица, Бужаровска Ана, Бужаровска Невена, Бужаровска Филомена, Бундалевска Кипроица, Караѓозова Даница, Наумовска Јованица, Контевска Костадинка, Цуцуловска Цвета, Пендаровска Арсена, Симоновска Даница и др. Во декември 1944 година за членки на КПМ се избрани: Бундалевска Милица, Гралковска Мара, Јуруковска Магда, Пендаровска Кира и Чапаровска Савка;

Долно Јеловце. Во текот на 1943 година формирани се две просветни групи и тоа во Долно Маало: Јанеска Јорданка, Јаневска Симјана, Наталија Михајловска и Верче Софијановска и во Горно Маало: Вита . . . , Злата . . . и др.

Еловец. Куќата на Велика . . . , мајка на две малолетни деца, често служи за одржување на врски;

Зубовце. Во април 1942 година формирана е женска младинска група во состав: Јова и Севда Поп Василеви, Радмила . . . ;

Јеуново. Значајна е активноста на жената и женската младина во НОД, особено изразена во илегалните засолништа

* Тој ги опфаќа градовите: Тетово, Гостивар, Дебар Кичево и Струга со околните.

и одржувањето на врските по разбивањето на ПО „Кораб“. Меѓу нив се истакнувале: Апостолоска Лазареска Таска, Јосифоска Л. Илинка и Трифуноска Самоилка. Меѓутоа, според податоците на Саво Костоски во неговата публикација „Непокорено Леуново“ (Скопје 1983, 231—239), во селото, од август до декември 1942 година формирани се 6 скоевски групи од по 4 до 6 члена, од кои две се женски. Во едната од нив членуваат: Арсениеска Мифта, Лазареска Илинка, Тодороска Ратка и Шареска Митра, а во другата: Аврамоска Лена, Јованоска Даница, Илиеска Добрица и Костоска Магда. Во овој период меѓу активистките се: Лазареска Селвија, Милошевска Софка, Ристеска Свезда, а на поединачна врска се држени: Исоска Живка, Лазареска Таска, Спасеска Крстана, Шареска Будимка. Во 1943 година бројот на ученичките се зголемува и меѓу нив се: Галеска Дукадинка, Груеска Лилјана, Здравеска Цена, Јосифоска Митра, Милошеска Живка, Миркоска Грозда, Мојсоска Горица, Мојсоска Јелица и Петреска Живка, а кандидати за членки во КПЈ/КПМ се: Аврамоска Елена, Арсениеска Мифта, Јованоска Даница, Костоска Магда, Лазареска Илинка, Тодороска Ратка и Шареска Мизра. Во единиците на НОВ и ПО како борец учествува Селвија Нуфе Лазареска. Забележено е и учеството на пионерките во НОД: Аврамоска Вера, Апостолоска Вера, Тодороска Ева и Шареска Лена.

Меѓу жртвите на фашистичкиот терор, односно во есента 1943 година од балистите загинале Данилоска Зојка и Попоска Маноилка, а во 1944 Штеројска Тренда.

Маврово. Меѓу познатите активистки во НОД се Љубица и Илинка Ангелоски, чиј дом е илегално засолниште, во кој се чува и муниција. Во декември 1942 година формирана е женска младинска воспитна група во состав: Дојдовска Босилка, Лазареска Софка, Ристеска Верица, Шалева Антевска Билка, Севда . . . , а од половината на 1943 година, формирана е и женска воспитна група. Во декември 1943 година меѓу членовите на партиската ќелија се: Лазароска Софка и Лазароска Ристана, а нешто подоцна Гореска Сава и Ангелоска Љубица од Никифорово. Меѓу учесничките во НОД се сретнуваат имињата на: Ангелоска Тоза, Десовска Елена, Симевска Паросија, Угриновска Милица. Во единиците на НОВ и ПО заминале: Угриновска Мара, загинава 1943 година на Буковиќ а во август 1944 борци во IV бригада се Антевска Билка и Ристовска Верица. Од август 1944 година во партизанската болница во Модриште работи Дојдовска Босилка, потоа е префрлена во болницата во Македонски Брод, и на крај во болницата на 41 дивизија, каде што останува до јануари 1945 година, кога е демобилизирана.

Никифорово Spreма податоците од истражувањата, жената во Никифорово скоро масовно се вклучува во НОД и учествува во сите акции на отпорот. Меѓу учесничките се: Аврамоска Милева Цвета, Аврамоска Рукија, Анастасиевска Манасиева Душица, Анастасиевска С. Јелица, Анастасиевска Р. Стан-

ка, Андоновска Вукица, Андоновска К. Зојка, Арсовска Ана, Арсовска Т. Давидка, Блажевска Макрина, Блажевска Гл. Стојна Богдановска Г. Лена, Богдановска Митра, Богдановска Перса, Богдановска Цвета, Груевска Ката, Груевска Несторовска Горица, Груевска Д. Санда, Груевска Фима, Деановска Соломонова Јева, Деспотовска Ц. Даница, Деспотовска Ракида, Горевска Веца, Горевска Б. Малина, Јованова М. Илинка, Јовановска П. Славка, Јаковлевска Зоја, Јаковлевска Нада, Јосифовска Р. Добрица, Костовска Ружа, Состовска Сузана, Марковска Зорица, Марковска Ката, Марковска Манолка, Марковска Мифта, Марковска Дукадинка, Наумовска Тренда, Спиреска Будимка, Спиоровска Вера, Спиоровска Менча, Степановска Аница, Степановска Мина, Степановска Роса, Трифунова Грозданка, Трпевска З. Ракида.

Трeбиштe. Особено се активни женската младина и постарите жени. Борци во единиците на НОВ И-ПО од јуни 1944 година се Атанасовска Милјана, а од август истата година и Билбиловска Милјана.

Тумчевиште. Во селото постои актив на жени особено ангажирани во снабдувањето и подготвувањето на храна. Во 1944 година членки на СКОЈ се Илиевска Гора и Илиевска Менча.

Чајле. Кон крајот на 1941 година Добрица Бурзевска формира женска младинска група, во состав: Герасимовска Доља, Герасимовска Зорка, Герасимовска Љубица и Настева Верка, а нешто покасно и актив на жени: Василевска Менча, Георгиевска Доља, Јовановска Даница, Исаковска Свезда, Мерџановска Рубија. Во почетокот на 1942 година формирана е уште една женска воспитна група, раководена од Санде Исаковски, а нејзини членки се: Георгиевска Зорка, Исаковска Нада, Стојковска Грозда и Стојковска Станка. Во почетокот на 1944 година примени се во СКОЈ: Ванка и Нада Ивановски и Станка Стојановска.

Жената-борец во партизанските одреди и Народноослободителната војска

Создадениот широк антифашистички фронт на жената во заднината особено во текот на 1943 година има значајна улога не само за егзистенцијата на партизанските одреди и единиците на НОВ, туку и за нивно пополнување. Имено, кога во партизанската база на „Арамиски камен“ на 14 март 1943 година се формира Мавровско-гостиварскиот ПО „Кораб“, во него го продолжиле своето војување борците од Крушево Сина Димитровска и Антигона — Гонча Туфа. Тие се борци во Одредот сè до нивното заробување од италијанската војска, по нападот на Ново Село на 27 април 1943 година. По двонеделен затвор во Гостивар одведени се во Женскиот затвор во Тирана и осудени на по 20 години затвор.

Во Мавровско-кичевскиот ПО, формиран во Лопушник на 21 мај 1943 година, борец е Ели Аргир од Крушево, предходно борец во ПО „Питу Гули“ и Мара Угриновска од Маврово, со партизанско име Џина. Бранејќи ја слободната територија во Западна Македонија во германско-балистичката офанзива, Мара Угриновска загина на 1 октомври 1943 година на Буковик.¹

Меѓутоа, во пролетта и летото 1944 година се зголемува бројот на жените борци од Гостивар и Гостиварско. Во пролетта 1944 во единиците на НОВ од Гостивар заминуваат: Стојка Кајтас, членот на СКОЈ Олгица Павловска Грујовска и Перса Иљоска (Николовска); во јуни 1944 година од Маврово во VI Народноослободителната бригада стапуваат како борци: Билка Шалева Антевска, Верица Ристеска, Ристана Лазароска и Севда; од с. Требиште борци во Првата македонска ударна бригада се Милијана Атанасовска од јуни 1944 и Милијана Билбиловска од август 1944 година. Во летото 1944 година во единиците на НОВ стапува Софија Алексовска од с. Лазарополе и во составот на XV корпус заминува на Сремскиот фронт.

Теророт врз жената за време на италијанско-германската окупација

Теророт во Македонија под италијанска окупација почнува во првите денови на воспоставувањето на окупацијата во 1941 година со масовните претреси да се пронајде и одземе сокриеното оружје, за во текот на НОВ да се зголеми до невидени размери. Морничави се записите што ги оставиле современите на настаните, како сведители на измачувањето и злосторствата на фашистичкиот окупатор, колаборационистите и великоалбанската реакција врз македонскиот народ и сè што е прогресивно, како и сведоштвата за нескршливиот револуционерен морал.²

Италијанскиот и германскиот окупатор, немоќен да ги уништи партизанските одреди што делуваат на територијата на Македонија под италијанска окупација, а во соработка со четите на балистичките водачи Џемаил Хасани и Мефаил Зајаси, за одмазда се нафрла врз незаштитените македонски села. Овие походи на терор се организирани и поради отпорот на селското население во собирањето на спаилукот, односно десетокот на сите сточарски и земјоделски производи, поради што доаѓа до чести судири меѓу т.н. спаии, односно закупците на

¹ Зборник на документи за учеството на жените од Македонија во Народноослободителната војна и револуцијата 1941—1945. Избор, редакција и коментар: д-р Вера Весковиќ — Вангели и Марија Јовановиќ. Изд. ИНИ и КОАЖМ. Скопје 1976, 1284 (во натамошниот текст: Жените на Македонија во НОВ).

² Поопширно за теророт во Западна Македонија види: Слободните територии во Македонија 1943. Материјали од научен собир. Скопје 1975, 1—75.

десетокот и селаните.³ До капитулацијата на Италија (септември 1943), скоро 50% од селата во Западна Македонија го платија крвавиот данок, па дури и во деновите пред самата капитулација на Италија, земајќи уште поголем замав во времето на германската реокупација. Така на 28 октомври 1942 година во с. Сушица изложена е на терор Олга Веновска, мајка на активист; во 1943 кусо време е држана во затвор Олга Дамјан Јанева од Лазарополе; во пролетта 1943 година балистите во с. Тумчевишта претепале повеќе жители, меѓу кои и мајката на активистот Пепо Илиевски и снаа му Цвета Илиевска, а од чардак е фрлена и усмртена снаата на Петруш Даниловски. Меѓу убиените е и Ана Мишковска со деветгодишниот син.

На 21 август 1943 година теророт на италијанскиот окупатор и на балистите со целата жестина се истурил врз селата Никифорово и Леуново, кога се запалени. Тогаш во Гостиварскиот затвор е одведена партизанската мајка Будимка Шаревска со својот десетгодишен син, како и семејството на активистот Арслан Амзија, односно мајка му Насиме и сопругата Назија со трите малолетни деца, но по неговото предавање на балистите тие се ослободени.⁴ Во палежот на с. Никифорово убиена е Гафија Атанасова, а меѓу жртвите на фашистичкиот терор се Цвета и Фима Аврамовски. Жртви на фашистичкиот терор во с. Леуново се Маноилка Поповска, убиена од балистите во 1943 и Зојка Димовска убиена летото 1943 година при палењето на селото, а во летото 1944 година од балистите загинава Тренда Штерјовска.

Селото Беличица исто така е изложено на терор. Кара Брајковска, познат илегален работник во селото, честопати е изложена на терор, апсена и водена на сослушувања во с. Трница и во Дебар. Во јуни 1944 година уапсена е и Румена Брајковска, но по дводневен затвор е ослободена, за повторно, иако накратко, пак да биде уапсена. Крвавиот епилог во с. Беличица се одигрува на 19 септември 1944 година. Селото е запалено и живи се фрлени во оган: Ана Бибовска, Анестија Богучевска, Наталија Богучевска, Нада Брајковска, Пара Брајовска, Сара Брајковска, Ценија Дамјановска, Грозда Дамјановска, Лена Гурчиновска, Јовановска Калина, Јовановска Лиска, Соломија Јовановска.⁵ По повлекувањето на балистите Даринка Бајрамовска, Доца Брајковска и Румена Христовска, со некои селани, преземаат мерки за укажување помош на преживеаните.⁶

³ Спахилук и волна од печалбарите. Селаните сеп чврсто решени да не даваат спохилук. Братство, весник на Окружниот комитет на КПЈ за Македонија под италијанска окупација, 27 август 1942, бр. 1.

⁴ Според Душко Апостоловски, ракопис.

⁵ Д-р Владо Ивановски, д-р Миле Тодоровски: Гостивар и Гостиварско во ослободителната војна и револуцијата 1941—1945. Изд. ИНИ — Скопје и Собрание на општина — Гостивар. Гостивар 1974, 273 (во натамошниот текст: Гостивар и Гостиварско во НОВ).

⁶ Истото, 207.

Хрониката на апсења во градот и селата, според непотполните податоци е следната: во 1942 година уапсена е Љубица Апостоловска од с. Битупе и веднаш одведена во Женскиот затвор во Тирана. Бидејќи е обвинета за чување илегалци, со група од 32 политички затвореника изведена е пред Воениот суд во Тирана и осудена на смрт. Меѓутоа, по масовното изрекување на смртните пресуди, доаѓа до бунт во затворот, па така и не дошло до извршување на смртната казна.⁷ Во мај 1943 година уапсена е и Љубица Тодоровска од с. Маврово и одведена во Женскиот затвор во Тирана, каде што останува до капитулацијата на Италија.⁸

Во братот на апсења што во 1943 година го зафати Гостивар, уапсени се секретарот на МК, Марта Дуцевска и членот на МК, Арсена Деспостовска. Непризнавајќи ништо, по 5 до 10 дена затвор, тие се ослободени. Меѓутоа, наскоро доаѓа до нивно повторно затворање. И овој пат, мачните и понижувачки сослушувања не го скршиле нивниот револуционерен морал, па како и во првиот случај, во недостиг на докази, се ослободени.⁹

Во март 1943 година од Гестапо во Гостивар е затворена Марија Матевска, но по неколку дена е ослободена, за наскоро одново да биде затворена и пуштена со наредба двапати дневно да се пријавува во карабињеријата.

Пред самата капитулација на Италија, во Гостивар е извршено големо апсење. Тогаш, освен Марија Матевска, затворени се Арсена Деспотовска, Марта Дуцевска, Павлина Китановска, Менка Василевска, Славка Поповска, Доротеа Михајловска и др., но по десетдневен затвор се ослободени. Меѓутоа, во февруари 1944 година албанските карабињери ја апаст Марија Матевска по трет пат. По неколку дена одново е ослободена. На 23 јуни 1944 година Марија Матевска е уапсена од Гестапо, со една поголема група во која само таа е жена. Веднаш е одведена во затворот во Тетово. По двонеделни испитувања во кои учествува Гестапо, Марија Матевска е префрлена во затворот во Приштина, но веќе во август истата година со поголема група затвореници е транспортирана во логорот К-16 во Виена, огранок на концентрациониот логор Матхаузен. Тука останува до 18 април 1945 година, кога е логорот ослободен од Црвената Армија, по што веднаш се упатува кон Југославија.¹⁰

⁷ Жените на Македонија во НОВ, 979—980; Љубица Апостоловска: „Каде ти е мажот, жено?“ Оковани во пранги. Сеќавања на политички затвореници, интернирци и депортирци — припадници на НОД во Македонија (1941—1945) од територијата која во текот на Втората светска војна беше под италијанска и германска фашистичка окупација. Изд. „Наша книга“, Скопје 1981, 19.

⁸ Гостивар и Гостиварско во НОВ, 85.

⁹ Жените на Македонија во НОВ, 1040, 1056.

¹⁰ Марија Матевска: Сврски изживувања. Оковани во пранги, 184—186.

Формирањето на Антифашистичкиот фронт на жените во Гостивар и Гостиварско и неговата дејност

Во условите на германско-бугарско-италијанската окупација на Македонија антифашистичкото движење на жените го носи белегот на национално-ослободителна и класна борба против фашистичкиот поредок и жесток отпор против денационализаторските зафати на бугарскиот и италијанскиот окупатор. Всушност, секоја акција на жените почнувајќи од 1941 година па сè до крајот на војната има антифашистички карактер. Меѓутоа, до конституирањето на ова снажно антифашистичко движење на жените во една масовна организација доаѓа во декемвриските денови на 1942 година. Имено од 6 до 8 декември 1942 година во Босански Петровац е одржана Првата земска конференција на АФЖ на Југославија.

Одлуките и заклучоците на Првата земска конференција на АФЖ ја наоѓаат својата примена во документите на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија веќе во јануари 1943 година, кога од месните комитети на теренот се бара „да обрнат поголемо внимание на жените и младината како важна сила за борбата против мобилизацијата“, и жените да бидат исползувани „како кадар во заднината“.¹¹ И во директивното писмо на ПК од почетокот на јануари 1943 година од месните комитети се бара „постепено да се пристапи кон остварувањето на широк, масовен Антифашистички сојуз на македонските жени, како единствена организација на сите македонски жени во денешната народноослободителна борба на македонскиот народ“.¹²

Како и сите органи на новата револуционерна власт, така и одборите на АФЖ се избирани со јавно гласање, што во последните воени месеци, особено на слободните територии, го обезбедиле масовните конференции на жените. На тие конференции, во зависност од големината на населбата или регионот-маалото, во одборот на АФЖ избирани се 3 до 5, или повеќе членки. Неговата организациона структура ја сочинувало претседателство, извршен одбор и членови од чиј состав се избирале претседателка, секретарка и благајник. Околинските и обласните одбори на АФЖ, како и градските имале и пленум.¹³

Во почетокот на 1943 година, според сеќавањето на Марија Матевска, на инсистирање на Кузман Јосифовски — Пи-

¹¹ Архив на Македонија, Скопје, Фонд: ЦК КПМ, арх. бр. 4804.

¹² Жените на Македонија во НОВ, док. 79, стр. 183.

¹³ Поопширно за организацијата на АФЖ види кај: Вера Весковиќ — Вангели: Антифашистичкиот фронт на жените во Македонија во периодот на конституирањето во масовно-политичка организација. Гласник на ИНИ, Скопје, јануари-август 1984, бр. XXVIII/1—2, 97—109.

ту,¹⁴ се формираат првите маалски одбори на АФЖ во Гостивар, именувани како групи на АФЖ. Првиот одбор на АФЖ во Гостивар, со кој раководи Магда Кипроска, формиран е во Ново Маало, во состав: Анѓа и Љубица Иљоски, Евка и Свезда Деспотовски, Божана (Голубица) Ивановска. Наскоро одборот се проширува со Евка Богдановиќ, Нада Груевска и Икала Лепчевска.

Но, оваа прва јатка на АФЖ постојано се шири, така што таа се дели на две групи. Со првата продолжува да раководи Магда Кипроска, а втората ја раководи Марија Матевска. Бројот на жените што пристапуваат кон сè уште илегалната организација на АФЖ постојано се зголемува, па во Дебар Маало се формира третата група со која раководат Арсена Деспотовска и Марта Дuceвска. Четвртата група на АФЖ во Гостивар се формира во Македонското Маало и таа е раководена од Павлина Китановска.¹⁵ Меѓу првите членки на АФЖ се и: Славка Бундалевска, Санда Јаковлевска, Даница Кипровска, Верица Китановска, Рафа Китановска, Аница Михајловска и др.

Со доаѓањето на Илка Присаѓанка на партиска работа во Гостивар во октомври 1943 година, овие први групи на АФЖ во својата организациона поставеност добиваат белези на одбори на АФЖ. Во есента 1944, најверојатно во октомври, формиран е Градски одбор на АФЖ на Гостивар.

Основната задача поставена пред АФЖ во Гостивар е напoлно во склад со задачите на АФЖ на Југославија: поширок продор меѓу неорганизираните жени, а во овој повеќенационален регион како императив се поставува неодложното барање за организирање на жената од албанската и турското национално малцинство; изработка на топла облека за борците во единиците на НОВ и во тој контекст подготвување храна и собирање народна помош, како и помош на Организацијата во формирањето на народната власт, со што жената директно учествува во револуционерното создавање на македонската држава.

Улогата на АФЖ особено доаѓа до израз по палењето на мавровските села и доаѓањето на „погорелците“ во Гостивар.

¹⁴ Ова искажување се совпаѓа со ставовите на ПК КПЈ во директивното писмо упатено до МК КПЈ — Прилеп на 30 декември 1942 година. (Види: Извори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941—1945. Изд. ИНИ. Скопје 1968, том. I, кн. 2, док. 13, стр. 57—64), како и со директивното писмо од ПК КПЈ од почетокот на 1943 година, исто до Прилеп, а за кои со голема сигурност се претпоставува дека е автор Кузман Јосифовски — Питу (Види: Жените на Македонија во НОВ, док. 79, стр. 57—64).

¹⁵ Според Марија Матевска.

Со нивното доаѓање АФЖ презема акции за сместување, но се зголемува и бројот на активистките во АФЖ. Особена активност покажале младинките Доца и Милица Брајковски, Лена Сотировска и др.

По одржувањето на Првото заседание на АСНОМ забрано се формираат одбори на АФЖ во гостиварските села или пак, таму каде што немало можност за одбор, жените се опфаќани поединечно во Организацијата.

Состојбата пак на одборите на АФЖ во селата на **Горни Полог** е следната:

Во времето на престојот на Илка Присаѓанка во с. Вруток во есента 1943 година формиран е одбор на АФЖ. Во текот на 1943—1944 година Организацијата во Вруток брои околу триесетина членки, меѓу кои се: Санда Алексовска, Петра Кипровска, Марта Стефановска, Даница Сотировска, Нада Столева и др.¹⁶ Исто така, формиран е и актив на АФЖ од 5 члена во с. Долно Јеловце. Во с. Чајле, во есента 1944 година формиран е одбор на АФЖ со кој раководи Добрица Бурзевска. Меѓу членките се: Атина Василевска, Менча Василевска, Вера Исаковска, Рубија Мерџанова и др.

Во првата половина на 1943 година во с. Никифорово постојат три женски групи од по 5 до 7 членки раководени од Митра Богдановска, Горица Груевска, Сава Горчевска и Аница Стефановска.¹⁷ Тие всушност го сочинуваат и првиот одбор на АФЖ во Никифорово.

Во с. Леуново, покрај воспитните групи на жени и младинки, десетина жени се држат на поединечна врска, така што во НОД учествуваат околу 35. Одборот на АФЖ, кој е од 5 члена, го сочинуваат Будимка Шареска, Калина Лазароска и др.

Во 1944 година околу триесетина жени од с. Маврово организирано ја продолжуваат својата дејност во НОД. Од нив е формиран и селскиот одбор на АФЖ. Меѓу активистките се: Евра Апостоловска, Зафирка Лазаровска, Софка Лазаровска, Љубица Тодоровска и др.

Одборот на АФЖ во с. Беличица сè до палењето на селото (19.8.1944) го сочинуваат: Евда Брајковска, Сара Брајковска, Селвија Брајковска и Алтана Јовановска.

Од пролетта 1943 година во **Мијачките села** на партиска работа е Нада Антева, член на Околинскиот комитет на КПМ, одговорна за работа по АФЖ. Таа мошне сериозно се зафаќа со работа околу доверената задача и отпочнува со формирање на одборите на АФЖ. Меѓу првите одбори во овој регион, се-

¹⁶ Гостивар и Гостиварско во НОВ, 179.

¹⁷ Истото, 180.

како е одборот на АФЖ во с. Галичник, формиран во мај 1943 година, чиј претседател е Ратка Кеџкаровска. Во август-септември 1944 година, Нада Антева формира одбори на АФЖ во Осој и Гари,¹⁸ потоа во Лазарополе, чиј претседател е Перушка Евтимова Груевска, додека Бојка Илкоска, член на општинското поверенство е одговорна за АФЖ во Долна Река. Во АФЖ пристапуваат воглавном Македонки од православна исповест. Меѓутоа, на формираниот одбор на АФЖ во с. Жировница прва претседателка е Емина Дестани.

Во август-септември 1944 година формиран е одбор на АФЖ и во с. Битуше. Во него членуваат: Бојана Илковска Аврамовска, Софија Инадевска, Јорда Исајновска, Свезда Наумовска, Драга аПвловска, Дукадинка Стефановска. Во овој период одборот на АФЖ во Галичник работи на организирање на жените од селата: Јанче, Ростуша, Присојница, Скудриње, Жировјани, Ациевци и Росоки.

До одржувањето на Првата главна конференција на АФЖ во Македонија на 15 декември 1944 година во Скопје, кога во повеќето села како и во градот биле формираны одбори на АФЖ, се пристапува кон избор на Околиски одбор на АФЖ. Тој е формиран во октомври 1944 година и со него раководи Арсена Деспотовска. Нејова прва претседателка е Анка Поповска, а секретарка Славка Поповска.

Акциите на АФЖ во Гостивар и Гостиварско по ослободувањето на земјата имаат општ македонски, односно југословенски карактер. Тоа се акциите за обнова на земјата, помош во отворањето на првите училишта на мајчин македонски јазик, помош во згрижувањето на воените сирачиња, а како најважна задача е учеството во подготовките на XV корпус за Сремскиот фронт. За дел од акциите на АФЖ, зборуваат и некои документи. Меѓу нив е и телеграмата на Околискиот одбор на АФЖ од Гостивар, потпишана од претседателката Анка Поповска, испратена до Главниот одбор на АФЖ на Македонија во Скопје од 8 март 1945 година: „Од нашиот прв Осмомартовски митинг ви испраќаме борбени поздрави, Вас на нашето руководство, собраните жени од цела околија ја манифестираме нашата цврста волја да активно одговориме и ги исполниме своите задачи кои се пред нас претставујат, бидејќи свесни за жртвите кои ги дадовме и за должностите што се заветуваме не очекуват, не ќе жалимо труд и жртви да исполниме све што ни се поставува“.¹⁹

¹⁸ Истото, 223.

¹⁹ Архив на Македонија, Скопје, Фонд: Главен одбор на АФЖ, Скопје, кут 4, без сиг.

Меѓутоа, „Петнајесто-дневниот извештај“ на Околинскиот одбор на АФЖ од Гостивар од март 1945 година, дава скоро целосна слика за дејноста и акциите на Организацијата, но и за револуционерниот морал и ентузијазам на жената во првите денови на слободата, па затоа си дозволуваме да го цитираме во целост:

„Во времето од 1 до 15 март [1945] во Гостивар одржани се четири конференции, по една маалска, две од Срескиот одбор и една среска, на која беа присутни делегатите од сите села. На сите овија конференции се распрвјаше политичката (сполна и месна) ситуација, улогата на Цензепрос, за помоќта на војската и пострадалите и други актуелни прашања. Од сполната политика ситуацијата се расправаше за Кримската конференција, споразумот Тито — Шубашиќ, новата [југословенска] влада, југословенската војска и најновите собитија на фронтите. Во месното положеније најактуелно беше прашањето за Цема, за кого кружеа верзии да се навоѓат во Корита. Се расправаше дали тој може да успее со својата акција, и се докажа да ништо неможе да стори, а само ќе нанесе себе пропас и на своите помагачи. Кога се зборуваше за Цензепрос се утврди да има циљ да ја стабилизира цената на житото и обезбеди исхрана на сиромашното население. Изборите беа најинтересанти и другарките најповеќе покажуваа радозналост за ними. Се разјаснуваше да сите жени треба да гласат и да гласат за тија кој најповеќе дале за денешната слобода итн.

По селата се одржани по две конференции. На секоја конференција беа испратени другарки. Во селата се расправани истите прашања кој са наведени.

Одзивот на конференциите е одличен. Немат ни една жена да је изостанала од некоја конференција. Активноста је, исто така, добра. Сите наложени задачи се исполнуват. Чести се доброволќи за терен. По селата жените со одушевлење ги прифаќаат зададените работи. За изборите се многу интересираат и постоит могуќност да сите, до една, гласат и да нивното гласање бидет на своје место, т.е. за најзаслужените за денешната слобода.

На 8 март о.г. се одржа митинг. Покрај граѓанките и граѓаните присуствуваа многу делегатки од селата, кој донесоа многу поклони за војската и болницата. Цел ден жените манифестираа по улиците со транспаренти, песни и поклици за Тита, Југославија, Советскиот Сојуз и др. Навечер требаше да се приредит забава но заради пегавиот тифус не се дозволи.

Жената од градот и село, во гостиварскиот крај, достоино го прослави 8 март, денот на жената.

II.

Во овие петнаесет дена собранано е следното:

а) ГРАДОТ

1. Пари 16.806 (шеснаесет илјади осум стотини шест) лева месечен прилог	
2. Пари 9.565 (девет илјади пет сто шеесет и пет) лева. од китење	
3. Пешкири	12
4. Чорапи	20
5. Кибрит	14
6. Пуловери	4
7. Цемпери	2
8. Басма	3 м.
9. Цигари	220 ком.
10. Гаќи	2 рала
11. Кошула	1
12. Марамиси	2
13. Тутун	1/2 кгр.
14. Минган	1
15. Шамија	1
16. Палто	1
17. Черга	1
18. Вилушки	2
19. Лајци	2
20. Пешкира	2
21. Тањир	1
22. Гра	72 кгр.

б) СЕЛАТА

1. Чорапи	63 рала
2. Пешкири	21
3. Гаќи	6 рала
4. Кебиња	4
5. Кошула	1
6. Чаршав	1
7. Вреќа	1
8. Опинци	1
9. Маст	11 кгр.
10. Пченка	466 кгр.
11. Кромид	73 кгр.
12. Гра	361 кгр.
13. Сапун	6 кгр. и 31 комад
14. Алпипер	3 кгр.
15. Таран	14 кгр.
16. Јајца	55 комада

и пари 9.680 (девет илјади шест сто осумдесет) лева.

За болницата донесено је 585 јајца, тарана и јуфки 54 кгр., млеко 25 кгр. и многу погачи и готвени јадења.

За војската је собрано покрај горното оште 8 килимчиња, 2 сламарици, 4 вреќи и 3 опинци.

Ова је целокупната работа на гостиварскиот Антифашистички фронт на жените за петнаесет дена во месец март (1 до 15).

СНФ СНН

Секретар,
Славка Попоска

Претседателка,
Анка Попоска²⁰

Акциите на АФЖ со истиот темпо продолжуваат и во идниот месец. Во акцијата за постраданите краишта „Од АФЖ Гостивар подарено е следното: 2 палта, 4 пуловера, 2 фанели, 1 мантан, 1 килимче, 1 черга, 15 крпи за лице, 2 кошули, 3 шамии, 4 рала гаќи, 4 шамичиња за нос, 3 макари конец, 2 сапунчиња, 290 кгр. тутун, 480 цигариња, 22 кибрита, 13 метра басма и 44 кгр. гра.“²¹

Заклучок

Учеството на жената од Гостивар и Гостиварско во Народноослободителната војна и покрај специфичните воено-политички состојби и двојната окупација е мошне забележително. По социјалната структура на учесничките, особено на членките на КП, најмасовно е учеството на категоријата домаќинки, меѓу кои забележителен број чинат мајките на учесниците во НОВ и на жените од село, потоа се занаетчиците и интелектуалките. Националниот состав на учесничките го чинат Македонките, со мал исклучок на жени од албанското и турско национално малцинство. За своето учество во НОВ жените од Гостивар и Гостиварско добиле повеќе одликувања а Арсена Деспотовска и Добрица Бурзевска се носители на Партизанска споменица 1941.

Vera Veskovits-Vangeli

THE PARTICIPATION OF WOMEN FROM THE GOSTIVAR REGION IN THE PEOPLE'S LIBERATION WAR (1941—1945)

S u m m a r y

The participation of women from Gostivar villages in the people's liberation war between 1941 and 1945 is an expression of the lasting determination of the Macedonian people for national and social liberation. In this article the author elaborates this activity of the women from the villages who took part in all the forms of resistance in the back of the people's liberation war against the German and Italian occupier, as well as against the balists, whose torture was extremely expressed.

²⁰ Истоито.

²¹ В. „Нова Македонија“, 13 април 1945, бр. 86/II, 4.